

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 231-247, February 2012

SEYYAH-I ÂLEMİN KALEMİNDEN BİR KENTİN KİMLİĞİ
THE DESCRIPTION OF THE CITY'S FROM THE PEN OF GREAT PILGRIM

Yrd. Doç. Dr. Türkan POLATCI

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Harun TAVUKCU

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü,

Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

Evliya Çelebi is a great Turkish traveller who lived in 17th century and made an international fame thanks to the book he wrote, 'Seyahatname'. He gave really important political, social and cultural information about the 17th century's Vienna at 'Seyahatname' that he wrote with the impression of Vienna journey which he went with Kara Mehmet Pasha. The large content of this 'Seyahatname' made this work extra significant and gave it an international value. The work consists lots of information about Ottoman and its neighbourhood that it's not found in any other source. Evliya Çelebi was a traveller who told the facts not only with the palace's but also the public's perspective in contradistinction to the chroniclers of the period of his period. Evliya Çelebi could write all the facts out of the palace, furthermore he gave information in different issues just like what the sultans of his period laugh at or cry. In literary, Seyahatname is the first excellent sample in its kinds; in terms of method, content and presentation features. The language he used in his work was not artfully, it was an active language which was used by the public.

In this study, we tried to tell the Vienna impression on Evliya Çelebi in 17th century. Evliya Çelebi used extremely exaggerated expressions about Vienna in accordance with the diplomatic structure of the period. He also told his experience of appearing before Ceaser in a sarcastic way. Despite the strong language in his depiction, when it needed he also wrote about the knowledge, intelligence and the good sovereignty of Ceaser. In this aspect, 'Seyahatname' contains highly objective observations unlike the most of European travellers of the period.

Key Words: Evliya Çelebi, Travelogue, Pilgrim, Vienna, Kara Mehmed Pasha.

Öz

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yaşamış ve yazdığı “Seyahatname” sayesinde uluslararası şöhret kazanmış büyük bir Türk seyyahıdır. Kara Mehmet Paşa ile gittiği Viyana seyahatinde elde ettiği izlenimlerle yazmış olduğu Seyahatname’de XVII. yüzyıl Viyana’sıyla ilgili siyasi, sosyal ve kültürel birçok alanda önemli bilgiler vermektedir. Yazmış olduğu seyahatnamenin muhteviyatının oldukça geniş olması bu eseri ayrıca önemli kılmış ve esere uluslararası değer kazandırmıştır. Eser, tarihi açıdan Osmanlı ve komşu ülkeler ile ilgili başka hiçbir kaynakta bulunmayan pek çok bilgi içermektedir. Evliya Çelebi döneminin vakanüvisleri gibi olayları sadece sarayın gözüyle anlatan bir yazar olmayıp, yaşananları halkın gözüyle de anlatabilen bir seyyahdır. Saray duvarlarının dışında olup bitenleri bütün gerçekleriyle yazıya dökabilen Evliya Çelebi, döneminin padişahlarının nelere güldükleri ve nelere ağladıkları gibi farklı konularda da bilgiler vermektedir. Edebi açıdan ise Seyahatname, kendi türünün yöntem, içerik ve anlatım özellikleri bakımından ilk mükemmel örneğidir. Eserinde kullandığı dil, sanatkârane kaygıyla oluşturulmuş bir dil olmayıp, toplumsal hayatta kullanılan canlı bir dildir.

Bu çalışmada Evliya Çelebi’nin XVII. yüzyıl Viyana izlenimlerini aktarmaya çalıştık. Evliya Çelebi, dönemin diplomatik yapısına uygun olarak eserinde Viyana hakkında oldukça abartılı ifadeler kullanmıştır. Ayrıca Çasarın huzuruna çıktığında yaşananları da iğneleyici bir üslupla aktarmaktadır. Ancak tasvirlerinde kullandığı bu üsluba karşılık yeri geldiğinde Çasar’ın bilgisinden, zekâsından ve iyi bir yönetici olduğundan da bahsetmiştir. Bu yönüyle bakıldığında söz konusu seyahatname dönemin Avrupalı birçok seyyahın yazdığından farklı olarak son derece objektif gözlemler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Seyyah, Viyana, Kara Mehmed Paşa.

GİRİŞ

Bir gezginin gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi ve izlenimlerini kaleme aldığı eserlere Seyahatname denilmektedir¹. Bu tür eserlerde temel amaç, yurt içinde ya da yurt dışında gezip görülen yerlerin doğal ve beşeri güzelliklerini, toplumsal yapısını ve gelenek-göreneklerini tanıtmaktır². Türk tarihinde bu türdeki en önemli eserlerden birisi hiç şüphesiz Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’dir.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yaşamış ve yazdığı seyahatname ile uluslararası şöhret kazanmış bir Türk seyyahıdır³. Hayatı hakkındaki bilgilerimiz, on ciltlik Seyahatnâme’sinin çeşitli yerlerinde yer alan kendi açıklamalarına dayanmaktadır⁴. Tam ve gerçek adı bilinmemekle birlikte Evliya Çelebi adının büyük ihtimalle lakabından gelmekte olduğu ve hocası İmam Evliya Mehmet Efendi’ye duyulan ilgiden ötürü verildiği söylenebilir⁵.

¹ Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, 10. Baskı, Ankara, 2005, s. 1744

² Bâki Asiltürk, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, **Turkish Studies**, Volume 4/1-I Winter 2009, s. 912, www.turkishstudies.net/sayilar/sayi14/.../4.%20Baki%20Asilturk.pdf

³ M. Cavid Baysun, “Evliya Çelebi”, **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C.4, İstanbul 1950, s. 400

⁴ Zeynep Erduran, **Evliya Çelebi Seyahatname’sine göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2006, s. 22

⁵ Mücteba İlgürel, “Evliya Çelebi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul 1995, s. 529

Evliya Çelebi 10 Muharrem 1020 (M. 25 Mart 1611) tarihinde İstanbul'un Unkapanı'nda doğmuştur. Babası Osmanlı'nın kuyumcubaşısı Derviş Mehmet Zillî Efendi⁶'dir⁷. Evliya Çelebi'nin eserinde annesiyle ilgili fazla bilgi bulunmamakla birlikte annesinin Melek Ahmet Paşa, Defterdarzade Mehmet ve İpşir Mustafa Paşa ile akrabalığı bulunduğu ve aslen Abaza asıllı olup I. Ahmet döneminde saraya getirilip babası ile evlendirilen cariyelerden olduğunu belirtilmektedir⁸.

Evliya Çelebi'nin, hem babasının saray içinde bulunduğu konum gereği hem de annesinin akrabalık bağları sayesinde çok iyi bir eğitim gördüğü bilinmektedir. İlk tahsilini sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra, Hamit Efendi Medresesi'nde yatılı öğrenci olarak müderris Ahfeş Efendi'den yedi yıl İslami ilimler öğrenimi almıştır⁹. Ayrıca Mehmet Efendi'den hıfz, babasından hattatlık öğrenmiştir. Ardından saraya intisap ederek Enderun'da tahsilini sürdürmüş ve dört yıl kaldığı Enderun'dan kırk akçe maaşla sipahi zümresine dâhil edilip ayrılmıştır¹⁰.

Gördüğü bir rüyadan etkilenerek ünlü seyahatlerine başladığı rivayet edilen Evliya Çelebi İlk olarak İstanbul'u gezmekle başladığı seyahatlerini Anadolu, Kafkaslar, Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Avrupa ülkelerine kadar yayararak geniş bir coğrafyayı gezmiştir. Evliya Çelebi, hoş sohbet kişiliğinin etkisi ve sahip olduğu akrabalık bağlarını da kullanarak gezilerini genelde devlet ricalinin yaptığı gezilere katılarak yapmıştır¹¹. Bu bağlamda 1665 tarihinde Viyana'ya elçi olarak gönderilen Kara Mehmet Paşa'nın sefaret heyetinde de bulunmuştur. Ayrıca varlıklı bir aileye sahip olması da gezilerini kolaylaştırmıştır¹².

Evliya Çelebi'nin hayatı ve kişiliği hakkındaki bilgilere de yine ona ait olan seyahatnameden ulaşabiliyoruz. Eserindeki bilgilerden hoşça vakit geçirmeyi seven, zevk sahibi bir kişiliğe sahip olan Evliya'nın iyi ata bindiği, iyi cirit oynadığı, gayet çevik ve hareketli bir insan olduğu, herkesle iyi geçindiği, hoşsohbet, nüktedan olup katıldığı

⁶ Derviş Mehmet Zillî Efendi; Kanuni döneminden itibaren dokuz padişah dönemini görmüş ve 117 yaşına kadar yaşayıp İstanbul'da ölmüştür. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde babası hakkında verdiği bilgilere göre 1531 yılında doğduğu ve 1648 yılında da ölmüş olduğu muhtemeldir.

Derviş Mehmet Zillî Efendi, sanatkar, hoş sohbet birisi olarak bilinmekte ve özellikle II. Selim zamanında Kıbrıs seferinde bulunarak Padişah'a Magosa'nın anahtarlarını takdim etmekle ün kazanmıştır. I. Ahmet döneminde Kâbe için imal ettiği altın olukları Hicaz'a götürüp yerine takmış ve aynı padişahın yaptırdığı caminin tezyinat işlerinde de çalışmıştır. Ayrıca Estergon'daki cami dolabının musanna kapıları, Mısır'da Kadem-i Nebî için yapılmış olan gümüş dolap gibi birçok eser kuyumcubaşı Mehmet Zillî Efendi'ye aittir. Bkz; Cafer Erkilic, **Evliya Çelebi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, Varlık Yayınları, İstanbul 1954, M. Cavid Baysun, "Evliya Çelebi", **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C.4, İstanbul 1950,

⁷ Klaus Kreiser, "Evliya Çelebi", **Ottoman Historians**, Harvard University Projects, <http://www.ottomanhistorians.com>.

⁸ Mehmet Aksoy-Servet İskit, **Evliya Çelebi Seyahatnamesinden En Güzel Seçmeler**, İskit Yayınları, İstanbul 1962, s. 4.

⁹ Ceyhun Sarı, **Evliya Çelebi'de Muğla ve Antalya (Metin, Dizin)**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2010, s. 1.

¹⁰ M. İlgürel, **agm**, s. 529.

¹¹ Muzaffer Özbay, **Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde Anadolu Coğrafyasındaki Gayrimüslim Mabetleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010, s. 8.

¹² Yusuf Çetindağ, **Evliya Çelebi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 36–37.

meclislerde sözünü dinlettiği anlaşılmaktadır¹³. Evliya Çelebi'nin tam olarak nerede ve ne zaman vefat ettiği mezarının nerede olduğu kesin bir şekilde bilinmemektedir. Muhtemelen en son seyahati olan Mısır'da iken 1682 veya 1684 tarihlerinde vefat etmiştir. Nitekim seyahatnamesinin son cildi Mısır'la alakalı olup tamamlanmamıştır¹⁴.

Bir gezi kitabı olan "Seyahatname", içerdiği değişik konular ve bu konulara bağlı olarak sahip olduğu zengin dil, tarih, coğrafya ve kültür malzemesi itibarıyla değişik ve önemli bir eserdir¹⁵. Evliya Çelebi bu eseriyle dönemin sosyo-kültürel yönünü ayrıntısıyla anlatmış, bu bakımdan kültür tarihimiz açısından oldukça önemli bir külliyat olmuştur. Tarihi açıdan Osmanlı ve komşu ülkeler ile ilgili başka hiçbir kaynakta bulunmayan bilgiler içermektedir¹⁶. Evliya Çelebi döneminin vakanüvisleri ve saray tarihçileri gibi olayları sadece sarayın gözüyle anlatan bir yazar olmayıp, yaşananları halkın gözüyle de anlatabilen bir tarihçidir. Saray duvarlarının dışında olup bitenleri bütün gerçekleriyle yazıya dökabilen Evliya Çelebi, dönemin padişahlarının nelere güldükleri ve nelere ağladıkları gibi farklı konularda da bilgiler vermektedir¹⁷. Edebi açıdan ise Seyahatname, kendi türünün yöntem, içerik ve anlatım özellikleri olarak ilk mükemmel örneğidir¹⁸. Evliya'nın yazılarında genel olarak bir ifade güzelliği hâkimdir¹⁹. Eserinde kullandığı dil, sanatkârane kaygıyla oluşturulmuş bir dil olmayıp, toplumsal hayatta kullanılan canlı ve renkli bir dildir²⁰.

Seyahatname, kendisinden sonra gelen kalem erbabı tarafından hemen değerlendirilmemiş, kaleme alınmasından iki yüzyıl sonra ancak üzerinde durulmaya başlanmıştır²¹. Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile ilgili ilk çalışmayı yapan ve seyahatnameyi bilim dünyasına tanıtan Avusturyalı meşhur tarihçi bilgin ve diplomat Joseph von Hammer²² olmuştur²³.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin, İstanbul, Londra ve Viyana'da çeşitli nüshaları bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan nüshalar; Fatih Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü ve Revan Köşkü Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Nüshalar, bilim çevresinde Pertev Pasa, Yıldız Nüshası, Beşir Ağa gibi adlarla anılmaktadır²⁴.

¹³ Mücteba İlgürel, **agm.**, s. 531.

¹⁴ Dilaver Cebeci, **Evliya Çelebi ve 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009, s. 12.

¹⁵ Mine Mengi, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Birinci Cildinde Tahkiye", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2002, s. 197.

¹⁶ Ülkü Çelik Şavk, **Sorularla Evliya Çelebi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basımevi, Ankara 2011, s. 35

¹⁷ Şükrü Haluk Akalın, "Seyahatname'den Evliya Çelebi'ye", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 711, Mart 2011, s. 217.

¹⁸ Nuran Tezcan, "Bir Üslup Ustası Olarak Evliya Çelebi", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2002, s. 231.

¹⁹ Mücteba İlgürel, **agm.**, s. 532.

²⁰ Musa Duman, "XVII. Yüzyıl Konuşma Dili Kaynağı Olarak Seyahatname", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa 2002, s. 126.

²¹ Nevzat Gözaydın, "Evliya Çelebi'ye ve Eserine Batı Dünyasının İlk Bakışları", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 711, Mart 2011, s. 246.

²² Joseph von Hammer; Avusturya'lı devlet adamı ve Tarihçidir. Osmanlı Tarihi alanında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bkz. Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

²³ Robert Dankoff, "An Evliya Çelebi Bibliography", www.bilkent.edu.tr/~tebsite/kaynaklar/evliya.pdf.

²⁴ Ceyhan Sarı, **age**, s. 4.

Seyahatname'nin asıl ve en güvenilir nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshalardır²⁵. Seyahatname'nin ilk altı cildi Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshalar esas alınarak basılmış, VII ve VIII. ciltler için yine Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma esas alınıp birkaç nüsha ile karşılaştırılmak suretiyle Türk Tarih Encümeni'nin öncülüğünde basılmıştır. IX. cilt, Beşir Ağa nüshası ile diğer çeşitli yazmalar mukayese edilerek, bazı Batılı seyyahların eserlerinden yirmi altı adet levha ve Ali Reis'in 1567 yılına ait Ege haritası ile birlikte 1935'te neşredilmiştir. Aynı şekilde X. cilt de Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sindeki Kahire ve İskenderiye haritalarının ilâvesiyle 1938 yılında Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmıştır²⁶.

Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı eserinin dışında, Seyahatnamesinde verdiği bilgilere göre Şakaname isimli bir eseri daha vardır. Ancak bu eserle ilgili elde herhangi bir nüsha olmayıp, hakkında da hiçbir kaynakta bilgi bulunmamaktadır. Şakaname içerik olarak Evliya'nın Seyahatname'de verdiği bilgilere göre; fıkralar, ilginç olaylar ve taklitlerden oluşmaktadır²⁷. Ayrıca Seyahatname'nin başında yer alan 140 sayfalık, 1294 baskılı "Müntehabât-ı Evliya Çelebi" isimli küçük bir kitap da Evliya'nın eserleri arasında zikredilebilir²⁸.

1. Evliya Çelebi'nin Viyana İzlenimleri

1665'te Viyanaya elçi olarak gönderilen Kara Mehmet Paşa'nın sefaret heyetinde bulunan Evliya Çelebi'nin Viyana izlenimleri aktarırken öncelikle bölgenin iklim ve coğrafi özelliklerinden ve hemen akabinde sosyal ve dini mekânların mimari yapı ve özelliklerinden bahsedeceğiz. Çelebi gezip gördüğü şehirlerden bahsederken mimari yapıya dikkat çekmiştir. Çünkü mimari eserler gezilen bölgenin sosyal, ekonomik ve dini yapısı bakımından pek çok bilgi barındırır.

Osmanlıların "Beç" ismini verdiği Viyana günümüzde Avusturya'nın başkentidir. Nüfusu yaklaşık olarak iki milyon civarındadır. Önemli ticaret yollarının kavşağında bulunması şehrin önemini arttırmaktadır²⁹.

1.1. İklim ve Coğrafi Özellikleri

Viyana iklim özellikleri itibarıyla kışları gayet katı olup diğer memleketlerden üç ay evvel kışı gelir. Çelebi Viyana'nın bulunduğu coğrafi konum gereği kışımın ağır geçtiğini belirtmekte ve hatta kendileri Beç'te iken günün uzunluğunun on sekiz buçuk saat ve bir

²⁵ Seyit Ali Kahraman, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılış Hikâyesi", **Çağın Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi**, (Haz. Nuran Tezcan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 203.

²⁶ Mücteba İlgürel, **agm.**, s. 532.

²⁷ Şükrü Haluk Akalın, **agm.**, s. 229.

²⁸ Gülru Bayraktar, **Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya seyahat günlüğü ile Evliya Çelebi'nin Viyana Notlarında İmgeler ve Önyargılar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 23.

²⁹ İbrahim Güner, Mustafa Ertürk, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası** (2. Baskı), Nobel Yayınları Ankara 2006, s.

dakika olduğunu kaydetmiştir³⁰. Havası serin ve güzeldir. Seher rüzgârları esen şehirdeki halk gayet sağlıklıdır ve uzun yaşarlar³¹.

Viyana verimli ve geniş tarım arazilerine sahip bir memleketdir. Başka vilayetlerde yetişmeyen çeşit çeşit bitkiler bu memlekette yetişir. Çelebinin verdiği bilgiye göre bire elli ürün veren bu verimli topraklarda yaşayan halk ziraat ile pek meşgul olmamaktadır. Ziraat yerine daha ziyade boncukçuluk, çıkırcılık ve kuyumculuk gibi mesleklerle uğraşmaktadırlar. Yine Evliya'nın verdiği bilgiye göre çoğu işsiz olan halkın tembellik ettiği ve içip eğlenmekle meşgul olduklarından ötürü vilayetlerinde çoğu zaman kıtlık olur. Şehrin nüfusu oldukça kalabalıktır. Şehrin zirai ihtiyaçlarını karşılamak için Macaristan gibi çevre vilayetlerinden buğday ve arpa alınmaktadır³².

1.2. Sosyal ve Dini Mekânların Mimari Yapı ve Özelliklerinin Anlatılması

Evliya Çelebi dönemin birçok seyyahından farklı olarak anlatımlarında daha sistematik bir yol izlemiştir. Şöyle ki; şehirlerin tasvirini yaparken yapıların pek de önem derecelerine bakmamış öncelikle özel ve kamusal alan olarak ayırmıştır. Ardından da ticaret için yapılmış olan mekânlardan bahsetmiştir. Tabiki bu anlatımlar içerisinde en değerlileri de askeri ve dini mekânlar olmuştur³³.

1.2.1. Beç Kalesi ve Varoşlar

Evliya Çelebi'nin anlatımı ile dönemin Beç kalesi doğu batı doğrultusunda badem şeklinde inşa olunmuştur. Tuna kenarında alçak bir zeminde bulunan kale, içte ve dışta irili ufaklı toplam yirmi yedi adet tabyaya sahip oldukça sağlam bir yapıdadır. Bu kale Tuna kenarında iki kattır. Her kat duvarı beşer adım kalınlığında sağlam tuğladan yapılmıştır. Ancak Tuna kenarı katının temeli ve Frenk kapısı tarafı duvarı fil gövdesi büyüklüğünde taşlardan oluşmaktadır. Kalenin su tarafındaki duvarları alçaktır, zira su kenarı olduğu için o taraftan korkuları yoktur. Beç kalesinin kendi bünyesinde on iki adet gayet sağlam tabyası vardır. Bu tabyalar biner kişilik olup kırkar ellişer pare balyemez topları³⁴ vardır. Bunun dışındaki tabyalar küçüktür³⁵.

Kalenin Tuna kenarında bulunan tarafı iskele olarak kullanılmakta ve kayıkçılar, balıkçılar, odun salları ve bütün taşıma gemileri buraya yanaşmaktadır³⁶. Çelebi'nin hesabına göre bu kalenin çevre uzunluğu on dokuz bin beş yüz adımdır. İki bin adım da Tuna kenarıdır. Dolayısıyla Beç kalesinin çevresi toplamda yirmi bir bin beş yüz elli adımdır³⁷.

Beç kalesinin bütün çevresi büyük hendeklerle çevrilidir. Ancak Tuna kenarında bulunan iki kat duvar tarafında hendek yoktur. Kalenin batı ve doğu tarafında bulunan ve Frenk kapısına kadar uzanan hendek, ağzına kadar suyla doludur. Frenk kapısı tarafında bulunan iki bin adımlık hendekte ise su yoktur. Bu hendek seksen kulaç derinliğindedir. Diğer hendeklerde yüzer adım enli ve derindir ama hendeklerin iki başları alçaktır ve batı tarafındaki

³⁰ Yücel Dağlı, S. A. Kahraman, R. Dankoff, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Yapı Kredi Yayınları, (7. Kitap), İstanbul 2003, s. 96.

³¹ Seyit Ali Kahraman, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (7. kitap, 1. Cilt), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 276.

³² Yücel Dağlı, **age.**, s. 124.

³³ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 214.

³⁴ Kale dövmek için kullanılan orta çapta uzun menzilli toplar.

³⁵ Seyit Ali Kahraman, **age.**, s. 216.

³⁶ Yücel Dağlı, **age.**, s. 97.

³⁷ Seyit Ali Kahraman, **age.**, s. 217.

hedeğin içi büyük bir limandır. Bu kalede ayrıca hendek içini koruyan büyük toprak vardır. Bu toprak hendekten taşra tarafına doğru konuşlandırılmış tabyaları koruyan uzun topraklardır.

Ayrıca kaleyi çevreleyen hendeklerin dışında kaleyi koruyan tabyaların da hendekleri vardır. Bu hendeklerde su yoktur ama ikişer üçer kat fırça lağımları vardır ki her biri üçer dörder haznelidir ve bu tabyaların çevresi tamamen kazıklarla çevrilidir³⁸.

Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında kuşatılıp alınamayan Beç kalesinin bu kuşatmadan sonra güçlendirildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Süleyman Han Beç kalesini batı tarafından dövdüğünde yıktığı duvar çevre vilayetlerden gelenlerin de yardımıyla yeniden onarılmış ve ayrıca kale daha sağlam olsun diye bu duvarın önüne bir kat daha duvar yapılmıştır. Bu taraftaki duvarın iki kat duvar olmasının aslı budur. Ayrıca Tuna nehrinin akış yönünü de değiştirip bu duvarın önünden akıtmışlardır. Birinci Viyana kuşatmasından sonra tüm Hıristiyan diyarlarından gelen mühendisler Beç kalesinin daha güçlü olması için kalenin noksanlarını gidermek üzere çeşitli düzenlemeler ve eklemeler yapmışlardır. Yapılan bu düzenleme ve eklemeler ile Evliyanın tabiriyle kale öyle bir hale varmıştır ki her bir köşesindeki burçları ve tabyaları ile *Elburz Dağı*'na dönmüştür³⁹.

Beç kalesinin etrafında altı adet varoş bulunmaktadır. Bu varoşların önemlilerinden biri Süveyde varoşudur. Nemçe dilinde Beç Kalesi'nin bir ismi de Seveyte'dir. İlk defa Beç burada yapılmıştır. Bu varoшта üç bin adet bağlı, bahçeli gayet süslü ikişer üçer katlı büyük saraylar vardır. Gelen bütün elçi paşaları bu varoшта ağırlandılar. Buradaki yapıların altlarında ambar ve mahzenler vardır. İskele ve gemi tersaneleri de tamamen bu varoштаdır. Ayrıca Beç'te ne kadar Yahudi var ise hepsi bu varoştaki saraylarda oturmaktadır. Bu varoшта gayet zengin Yahudi bezirgânlar vardır. Aşağı hanelerinde ise Nemçe küffarları oturmaktadır⁴⁰.

Bu varoшта kralın görülmeye değer bir bahçesi vardır ki üç bin bağban keferesi, yetmiş yedi bin sayılı ağacı ve yetmiş yerde her biri bir kral eseri olan yüksek köşkleri ve diğer birçok özelliği ile görülmeye değerdir. Beç şehri içinde salgın hastalıklara sebep olur diye asla bir evde esvap yıkanıp pis su dökülmez. Tüm esvapları buradaki varoшта yıkanır. Usta yıkayıcılar vardır ve mahbube yıkayıcı kızları meşhurdur. Bir diğer varoş ise Beç kalesinin doğu tarafında olan Tabahane varoşudur. Bu varoшта da debbağlar, güreciler, kirişçiler, boyacılar, koyun, sığır ve hınzır kasapları bulunmaktadır⁴¹.

Bu varoşların başında komiser hâkimleri vardır. Ve hepsi bağlı, bahçeli ve ağaçlıklı kale gibi şeddadi yapılı, onar bin haneli evlerdir ve her birinde kırkar ellişer kiliseleri altışar yedişer adet kale gibi manastırları ve yüzer yüz ellişer dükkânları vardır ki tüm bu yazılan altı adet varoшта atmış bin ev vardır. Ama tüm bu varoşlar içindekilerin en büyüğü adı geçen Peşpehil şehridir. Ondandır elçilerin ağırlandığı Elçi Paşa varoşu gelmektedir⁴².

Beç kalesinin içindeki yapıların tamamı kırk bin odadan müteşekkildir. Çasar sarayından başka altışar yedişer kat kargir yapı sarayları vardır. Bu saray ve köşkerin tamamı iki yüz bin penceredir. Bütün köşe başlarında çeşit çeşit tellerden örülmüş türlü türlü kubbeli

³⁸ Yücel Dağlı, *age.*, s. 98.

³⁹ Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 218.

⁴⁰ Yücel Dağlı, *age.*, s. 99.

⁴¹ Seyit Ali Kahraman, *age.*, s. 221.

⁴² Yücel Dağlı, *age.*, s. 99.

küçük şahnişinler var ki onlarda bülbüller, papağanlar, karatavuklar çeşit çeşit seslerle ötücü bülbüllerin küçük şahnişin kafesleri vardır⁴³.

Kale ile ilgili Evliya'nın verdiği önemli bir bilgide kalesinin temelini altında küçük kemerlerle kaleyi baştanbaşa dolaşan tünellerin olmasıdır. Bu tünellerde kaleye yer altından bir sızma olmasın diye gece gündüz nöbetçiler beklemektedir. Ayrıca bu tünellerde saçma atan toplarda bulunmaktadır⁴⁴.

Şehrin sokakları tamamen hendese üzere satranç nakışı tarh olunmuştur. Hepsini tertemiz kaldırım döşelidir ki bu şehre attan başka bir hayvan giremez. Eğer at girip terslerse hemen ardından dükkân sahipleri ve hane sahiplerinin hizmetçileri at pisliklerini silip süpürürler. Yağmur yağsa tüm hane sahipleri sokakları öyle temiz ve düzgün süpürürler ki bal dökülse yalanır⁴⁵.

Her sokak başında kalın zincirler vardır. Her gece bu zincirleri köşeden köşeye gererler. Bu zincirleri germelerinin nedeni bir muhasarada düşmanın kale içine atlar ile ve yayan yürüyüş etmesine engel olmak için bu zincirleri gererler ve böylece çarşı pazarın güvende olur⁴⁶.

1.2.2. Kilise ve Manastırlar

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Beç şehrinde üç yüz altmışaltı adet kilise ve manastır bulunmaktadır. Bu kiliselerin altmışaltısı büyük manastırdır ki her biri birer kralın yaptıkları ayin haneleridir. Bu büyük manastırların dışında şehrin içinde ve dışında kalan, üç yüz adet küçük kilise bulunmaktadır. Bunlardan şehrin tam ortasında olan İstifanı Manastırı Çelebi'ye göre Rum, Arap ve Acem'de kısacası bu yeryüzünün yedi iklim kâfiristanında öyle büyük ve öyle bir eski bina inşa olunmamıştır ve olunamaz. Ayrıca İstifanı kilisesi diğer bütün kiliselerden büyüktür. Tamamı on altı adet yüksek sütunlar üzerinde yüksek kubbeleri vardır. Bazı yerleri havernak kemerleri üzerine, ibret verici bukalemun nakışlı yapılarıdır. Bunlar tamamen altınla işlenmiş acayip ve garip Frenk işi büyüleyici nakışlardır. Damları harpüste örtülü mavi renkli saf kurşundur, bazı yerleri rengârenk sırçalı kiremit örtülüdür⁴⁷.

Bu büyük kilise Çelebi'nin betimlemesinde altın madeni gibi ışıdayıp pırlıltısı insanın gözlerini kamaştırır ve öylece aydınlık bir dağ gibi duran bir Hıristiyan mabedidir. Kilise içinde olan on altı adet uzun direklerin her biri onar Mısır hazinesine değer yüksek sütunlardır. Bu sütunlar Yemendeki Seba şehrinden gelmiştir. Bunların yeryüzünde başka bir benzeri yoktur⁴⁸.

Bu kilisenin uzunluğu Çelebi'nin hesabına göre geri kapıdan İsa mihrabına varıncaya kadar üç yüz ayak ve genişliği ise yüz seksen ayaktır. Tüm duvarın yüzü, küçük büyük kubbelerin, içi ve dışı tuğla taşlarla, çeşit çeşit ibretlik mermer ile işlenmiş ve oyulmuştur. Ve ayrıca bunların beyaz, yeşil, kırmızı vs. değerli taşlarla süslenmesi kiliseye ayrı bir güzellik vermiştir⁴⁹.

Bu Beç kilisesinin içinde her gün bin adet hizmetçiler çalışmaktadır. Her Hıristiyan milletinin bu kilise içinde birer köşede makamları var ki gece gündüz riya ilimlere çalışan kefereleri mevcuttur. Ölen kral ve önemli papazları bu kilisenin mihrabı önüne ve kilise içine

⁴³ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 221.

⁴⁴ Yücel Dağlı, **age**, s. 98-99.

⁴⁵ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 222.

⁴⁶ Yücel Dağlı, **age**, s. 100.

⁴⁷ Yücel Dağlı, **age**, s. 103.

⁴⁸ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 229.

⁴⁹ Yücel Dağlı, **age**, s. 103.

gömerler; bundan ötürü kilisenin iki tarafı tamamen maşatlık mezarlığıdır. Ortası mihraba kadar iki yüz direk üzere mahzendir ki burada olan altın hazinesinin hesabı bilinmemektedir. Burada olan nice bin Mısır hazinesi mala değer, çeşit çeşit putlar ve avizelerin her biri birer ülke krallarından ve birer ünlü ustalardan gelmiştir. O kadar bin altın, gümüş ve murassa kandiller, şamdanlar, çerağdanlar, buhurdan ve micmereler var ki görenin aklı gider. Ancak bu kilise döşeli değildir. Çevresinde üç bin adet iskemle vardır. Bu iskemleler çeşit çeşit hayvan ve eşyadan yapılmış iskemlelerdir. Her biri birer kralın ve birer ileri gelenlerin hayırlarıdır. Üzerlerine oturup ibadet ederler⁵⁰.

Bu kilisenin “*gerüde kible kapusunun iç yüzünde sekiz adet sütün-ı nahîf hacer-i savvan üzre bir erganon mahfeli var kim henüz zamanemiz üstadları eyle bir kasr-ı musanna’a tişe ve erre urup yapmağa kadir değillerdir*”⁵¹. Ve ayrıca bu kilise içinde başpapazın, kutsal günlerinde çıkıp vaaz ve nasihat edeceği bir kürsüsü vardır. Ve birde krallara özgü bir maksure vardır ki Nemçeli usta bütün ustalığını açık seçik göstermiştir. Ayrıca bu kilise içinde çok sayıda değişik hayvan heykelleri ile farklı figür ve konulu resimler bolca vardır. Çelebi burada ki heykel ve resimlerin anlatmakla anlaşılamayacağı gerçek değerlerini anlamak için ancak gözle görüp anlamak gerektiğini belirtmektedir⁵².

Bu manastırın üç kapısı vardır biri kible kapısıdır bu kapının çevresi burma burma, zırh zırh mermerden oyulmuş mukarnaslar, fűrüşler ve medineler ile işlemeli bir kapıdır. Ve diğer kapılardan sol tarafındaki kapı rahiplerin kapısıdır. Sağdaki kapı ise güney tarafındaki saray yoluna açılan kapıdır. Bu kapının sağ tarafında yüksek bir saat kulesi vardır⁵³.

Bu kilisenin dört köşesinde dört adet saat kulesi var ama üçü küçük kulelerdir. Ancak Evliya’ya göre sağ kapının yanındaki yüksek ve heybetli kulenin benzeri bu yeryüzünde yoktur ve hala dünya ustaları bir yere gelseler bir taş bir yere koymaya güçleri yetmez. Bu garip eser siyah taş yapı görünür ama taş değildir alçıdan yapılmıştır. Bu çanhane kulesinin içerisi yirmi yedi kattır ve burası bin adet ruhban ile doludur. En tepe katta en gençler en alt katta da en yaşlı papazlar kalır. Bunlar felsefe, riyaziye (matematik), tıp, cerrahlık ilimlerinden başka üç yüz yetmiş dört çeşit garip ve acayip ilimlere sahiplerdir. Bütün kâfiristanın papazları ve yetkin usta bilginleri bu manastır çanlığında toplanıp ilmi tartışmalar yaparlar⁵⁴.

Bu kuledeki büyük saat çanı diğer kulelerdeki çanlardan büyüktür çanı hamam kubbesi kadar vardır. Çekici at karnı kadardır ki öğle zamanı bu saat on ikiyi vurduğunda bu çanın sesi iki konak yerden duyulur. Beç şehri içinde toplam üç yüz altmış adet manastır ve kiliselerin birer ikişer çanlıklarında dört yüz yetmiş saat kulesi vardır. İlk bu İstifan kilisesinin saati bir defa vurur diğerleri onu takip eder⁵⁵.

İstifanı manastırının kulesi tüm kulelerden yüksek olup yedi yüz yetmiş basamak taş merdivendir ve içinde toplam üç yüz adet irili ufaklı rahip odaları vardır. Ve en yüksek yerinde bir altıntop vardır bu top tam yüz elli okka saf altındır. Bu topu Süleyman Han yaptırıp kaleye göndermiştir. Bu çarlık kulesinin en aşağısı İstanbul’un galata kulesi kadar kalındır. Onun içinde bir kat daha, onun içinde ondan ince bir kat daha var ve oradan ta en tepedeki kata

⁵⁰ Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 231.

⁵¹ Yücel Dağlı, *age*, s. 104.

⁵² Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 234.

⁵³ Yücel Dağlı, *age*, s. 106.

⁵⁴ Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 236-237.

⁵⁵ Yücel Dağlı, *age*, s. 106-107.

çıkıncaya kadar on yedi kattır. En sonundaki hepsinden sivridir ki Kızılelma topu bunun üzerindedir⁵⁶.

Bu kilisenin dış avlusunun bir tarafı demir pencereler ile kapatılmış olup kral ve diğer ileri gelenlerin yoludur. Diğer taraflarda bölge öğrenci odaları vardır. Bu kilisede öğrenim gören iki bin adet öğrenci vardır⁵⁷.

Ayrıca bu kilisede çok değerli bir kitaplıkta bulunmaktadır. Çelebi'ye göre Bu diyarda böyle değerli kütüphane yoktur. Bu kütüphanede farklı dillerde yazılı eserler, resimli kitaplar, teşrih (anatomi) kitapları, atlas, minor, coğrafiye ve papamonta adlı heyet kitapları bolca bulunmaktadır. Ancak Çelebi'nin belirttiği gibi bizde suret haramdır diye bu resimli kitaplar yoktur. Onun için bu Beç manastırında kitap çoktur. Bu kütüphanenin yetmiş seksen kadar hizmetçileri vardır. Bütün kitaplar düzenli olarak haftada bir temizlenir⁵⁸.

1.2.3. Bedesten, Çarşı Pazar ve Hamamlar

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Beç şehrinde beş bin beş yüz dükkân vardır. Ve bu dükkânlar o kadar tertip üzere sıralı ve düzgün yapılp öyle bakımlı ve süslüdürler ki her bir dükkânda birer Mısır hazinesi mal vardır.

Her esnaf sokak sokak birer caddeye kurulmuş olup saatçiler, kuyumcular, kitap basmacılar, berberler ve terzilerin çarşıları öyle süslüdür ki Çin niğarhanelerine benzemektedir. Bu dükkân ve çarşılarda acayip saatler ve garip aletler bolca bulunmaktadır. Ustalar değişik hayvan ve insan şekillerini çarklar ile hareket ettirir. Bu bağlamda şehir içinde bulunan değirmenleri, kebab şişlerini, kuyudan su çekmeyi, ovalarda gezen arabaları her hangi bir hayvan ya da insan gücü olmadan kurma çarklarda hareket ettirirler⁵⁹.

Çelebi'nin ayrıntılı olarak anlattığı bir diğer şeyde hamamlardır. Tamamı beş adet gönül alan hamamdır. Lakin hamamları Anadolu, Arap ve Acem tarzı gibi değildir. Dört köşe bir duvar içinde tüm kubbeleri camlardır. Bu kubbelere kadar hamamın dört yanında taş merdiven ile basamak basamak kubbeye çıkılır her merdiven basamakları enlidir. Suyun sıcak olmasını isteyenler o kadar basamak yükseğe çıkarlar. Bu hamamlarda kurnalar vardır ama Anadolu'daki gibi muslukları yoktur. Hemen soba kazanlarının lüleli çeşmelerinden hamamcılar sıcak suları kırmızı ardıç ağacı gerdeller ile taşıyıp kurnalara korlar ve yanına soğuk su dahi hazır ederler. Kubbe hizasındaki merdivenlerin sıcaklığına tahammül edemeyenler birkaç basamak aşağı inerler biraz daha serin isteyenler ta aşağı kademedede yıkanır. Eski hekimler bu hamamları hikmet üzere yapıp her kademedede yıkanan adamların pis suları aşağıdaki adamlara dokunmaz, bir kimse bir başkasını görmeyip rahatlıkla yıkanır. Havaları ve suları güzel aydınlık hamamdır. Ama sıcaklıklarını eskinin ustaları öyle ayarlamışlar ki bu hamamların içinde dört köşesinde dört adet kubbe gibi camlardan yapılmış sobalar vardır, içinde alev alev yanan ateşleri hamam içinde yıkananlar görürler. Onların altlarında manfezleri var, hamamın altındaki sobalardan alev gidip hamam sıcak olur. Ve bu cam sobalar üzerinde iri iri kırmızı akik gibi taşlar vardır. Hamam pek sıcak olursa bu kırmızı taşların birazını hamamcılar demir kürekler ile kaldırıp bir köşeye koyarlar, hemen hamam soğuk olur. Soba kazanları hamam içinde iri bakır kazanlardır ki çeşmeleri vardır. Bu hamamların tüm hizmetçileri ve tellakları tamamen kocakarılarıdır ki her biri sanki Sokrat ve Bokrat gibi yaşlı hekim karılarıdır. Keseyi onlar sürüp şerbetler ve ihtikanlar yaparlar, kırık ve çıkık olan

⁵⁶ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 238-239.

⁵⁷ Yücel Dağlı, **age**, s. 107.

⁵⁸ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 230.

⁵⁹ Yücel Dağlı, **age**, s. 100.

kimselere ilaç yapıp çeşitli hastalıklara yakalananlara bu tellak kadınlar hacamatlar edip türlü türlü şişeler ve yakılar koyup hastalıklarına ilaç ederler⁶⁰.

“Bir garip temeşadır bu hamama giren keferelerin ihtiyarları beyaz fota kuşanırlar, amma ne kadar dilberan-ı sıbyanları var ise cümle urvan hamama girüp beyaz billur-misal tenleri var kim güya vücutları palude-i ter gibi dir dir dıterler. Ta şol mertebe nerm ü ram şahme gibi yumuşak vücutları vardır. Cümlesi geysu-yı müşkbarların çimender-çim mergule mergule edüp hamamda zevk u safa ederler”⁶¹.

Beç şehrinde on yerde pazar meydanları vardır. Evvela yemiş pazarı meydanı, ekmek meydanı, Unkapanı meydanı ve Çerkez meydanı. Sonra zindan meydanı, Kral sarayı meydanı, Siyaset meydanı, Fil meydanı, Koç meydanı ve İstifanı Manastırı Meydanı, bunlar hayli geniş Pazar meydanlarıdır ki her birinde Pazar kurulur. Pazarlarında çeşit çeşit mallar satılır⁶².

1.2.4. Şifahane ve Cerrahlar

Bu geniş ve büyük şehirde yedi yerde şifa yurdu vardır. Bunların içinde en seçkin olanı, bakımlı ve süslüsü sırmalı ve ipekli yatakları, tamamen diba, şib ve zerban yorganlı ve çarşafılı İstifanı kilisesinin hastanesidir ki bizzat kral hasta olsa bu şifa yurduna gelir. Çok iyi hekimleri vardır. Diğer tüm hekimler siyah rokla esvap giyip başlarına Eflatun şapkası giyerler, ama bu kilisenin hekimleri beyaz sadeler giyip başlarına telatin ve güderiden yedi terk bir tür takke giyerler, elleri hiçbir zaman eldivenden çıkmaz zira elleri daima yumuşak olup dertlilerin nabzına yapıştığı saat elbette derdini bilip ona göre ilaç ederler⁶³.

Evliya Çelebi, Viyana’da şahit olduğu ve izlemesine izin verildiğini belirttiği bir beyin ameliyatını şu şekilde anlatmaktadır: Kefereyi dört ayaklı ipekli bir sedir üzerine yatırdılar. Başı Adana kabağı, burnu Mora patlıcanı gibi şişmişti. Hekimbaşı cümle kefereleri dışarı koyup yaralıya hemen safran gibi bir su içirip onu kendinden geçirdi. Hizmetkârı yaralıyı kucağına alınca hekim adamın başının takke kenarı yerin etrafına tasma kayış bağladı. Bir keskin ustura alıp, herifin alınının derisini iki kulaklarına kadar çizip sağ kulağı yanından deriyi biraz yüzünce kafa kemiği bembeyaz göründü. Cerrah hemen şakaktaki ek yerinden kafayı delip bir demir mengene sokup burmaya başladı. O burdukça herifin kellesinin kapağı takke gibi kalkmaya başladı. Ve kelle diş diş kenet yerlerinden açıldı. İçinde beyninin enseden tarafı göründü. Kellenin içi kulaklara kadar sulu kan ve sümük gibi bazı karışık şeylerle dolu olup beynin yanında kurşun dururdu. Meğer bu beş dirhem çakmaklı tüfek kurşunu imiş. Beynin zarı yanında kırmızı kana bulanmış durur. Cerrah aceleyle mecruh herifin beyni yanındaki kurşunu alıp sarı sünger gibi bir şeyle kurşunun durduğu yerdeki kanları, cerahatleri sildi ve şarapla temizledi. Aceleyle kafayı yerine koydu, sonra tepesinden ve çenesi altından kayışlarla bağladı. O dakika hizmetkârı meydana bir kutu getirdi. Kutunun içinde iri karıncalar vardı. Bunlardan birini demir cımbızla alıp herifin kafa derisinin kesilen yerine yaklaştırmıca aç karınca bir yerden iki deriyi birden ısırıldı. O an cerrah karıncayı belinden makasla kesti ve karıncanın başı iki deri kenarını ısırakaldı. Öyle öyle ekleyip bir kulaktan bir kulağa seksen

⁶⁰ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 224.

⁶¹ Yücel Dağlı, **age**, s. 101.

⁶² Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 225.

⁶³ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 239-240.

karıncayı ısırtıp kesti. Sonra yarayı merhemleyip sardı. Sekizinci günde herif iyileşip biraz hareket etmeye başladı. On beşinci gün iyileşen herifi kralın huzuruna götürdüler⁶⁴.

Evliya'nın dikkatini çeken usta cerrahların ibretlik başka bir marifetinde ise; bir cerrah dükkânında bir keferenin bir Urgurus altını karşılığı ağrıyan dişini tedavi ettirmesini Çelebi şu şekilde anlatmaktadır. Kefere iskemle üzerine oturdu. Cerrah mavi bir suyu dişin etlerine sürüp elindeki ağaç maşa ile zorluk çekmeden dişi çıkardı hemen ateş kenarına gelerek tambura tellerinin birini ateşten çıkarıp dişin köküne kızmış teli sokunca hemen tel dişin iliği içinden cız cız diyerek dişin çürüğü içinden kızmış telin ucu çıkıp bir karaca başlı zayıf ve ince kurtçuk dışarı çıktı. Kızmış olan bir teli daha köke sokup yine dişin çürüğünden bir kurtçuk öyle çıktı. Dişe el değmeden kırmızı bir su ile tuz sürüp çıkardığı yere koyup keferenin çıkan dişi üstüne de küçük bir tahta parçası koyup kefereye tahtayı ısırtıp çıkan dişi yuvasına yerleştirdi. Bin altın verip öğrenmeli bir ibretlik marifettir⁶⁵.

Kısacası bu Beç'te olan usta hekimler ve nice yüz uzman cerrahlar bir diyarda yoktur. Cerrah dükkânlarında berberler vardır. Berberler Anadolu ve Rumeli'deki gibi ayakta tıraş etmez kendisi oturup iskemleyi bir mil üzerinde çevirerek tıraş ederler. Cerrah dükkânları şadırvanlar ve türlü türlü eşyalar ile süslü güzel dinlenme yerleridir⁶⁶.

Her hastanın derdine göre altın, gümüş ve bakır tencerede çeşit çeşit yemekler pişirip hastalara dağıtırlar. Kilerlerinde her yiyecek ve içecek mevcuttur. Ve öyle usta ve becerikli aşçıları var ki ne zaman kral bir krala, bir vezire ve bir elçiye ziyafet etse bu aşçılar şifahaneden varıp türlü türlü yemekler pişirirler. Ve her şifahanenin macunhanesinde hekim başı oturup günlük birer kantar şekerli macunları dert sahiplerine ve fakirlere dağıtırlar. Bu şifa hanelerin kışlık ve yazlık dinlenme odaları vardır⁶⁷.

1.2.5. Çasar Sarayının Anlatılması

Çasar sarayı yedi katlıdır. Yedi katında binlerce çeşit acayip ve tuhaf seyirlikler var ki insanoğlu gördüğünde hayretler içinde kalır. İki kat divanhanelerin aşağısı merdiven değildir. İstanbul'da ki Ayasofya Camii tabakasına çıkar gibi yılma yokuştur. Buraya Kral at ile çıkıp ikinci katta attan iner sonra katlara kâh yaya ve kâh kol tezkereleri ile hamal kefereler yukarı katlara çıkarırlar. Ve her divanhane yüzlerce pencere var bunların hepsi billur, nefes ve moran camlı pencerelerdir. Sekizinci divanhane bizzat Çasar'a mahsustur. Üç yüz altmış adet altınlarla kaplanmış kargir büyük bir divanhane vardır⁶⁸. İlk yapıldığı günden beri her gelen kral döneminde yapılan eklemeler ile Çelebi'nin de belirttiği gibi zerre eksikliği yoktur⁶⁹.

Anlatmaktan ve yazmaktan uzak bir şeddadi dinlenme, eğlenme, gezme yeridir ki bu yeryüzünün yedi ikliminde benzeri yoktur. Ancak bir eksikliği odur ki kale içinde dar yerde bulunduğundan İrem Bağı güllük gülistanı yoktur. Ama kat kat cihannüma meksureleri ve değişik yapıda yüzlerce köşkleri ve odaları vardır. Ayrıca dört tarafında yüzlerce çeşit sanatlı, mücevherli ve işlemeli iskemle var ki dünyadaki bütün madenler, taşlar, ağaçlar ve narin eşyaların her birinden birer çeşit murassa iskemleler vardır. Ancak üç yüz altmışaltı adedi kralın bizzat kendisine mahsustur. Çasar sarayı her diyarın krallarının gönderdiği hediyeler ile bezenmiş olup görülmeye değer yüksek bir saraydır⁷⁰.

⁶⁴ Ülkü Çelik Şavk, **age**, s. 18.

⁶⁵ Yücel Dağlı, **age**, s. 109-110.

⁶⁶ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 245.

⁶⁷ Yücel Dağlı, **age**, s. 110.

⁶⁸ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 251.

⁶⁹ Yücel Dağlı, **age**, s. 118.

⁷⁰ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 263.

Sarayın divanhaneleri ve diğer kısımlarının zemininde halı ya da kilim döşenmeyip zemini küçük mermer taş döşelidir. Duvarları ise bukalemun nakışlı çeşit çeşit halı ve kilimlerle süslüdür⁷¹.

Bütün tavanı ud, sanavber, servi, dağ servisi, palasanta, ardıç, yenedünya, pelit, şimşir, ceviz, çınar ve günlük ağaçlarından ve diğer hoş kokulu ağaçlardan yapılmış, işlemeli ibret verici tavanlardır. Aralarında balık kemiği, kuş kemiği ve kehribardan biçilmiş tahta tavanlar vardır. Aşağı kat divanhaneleri içe tamamen kargir yapılı ve tonoz kemerli kubbeler ile inşa olunmuş divanhane ve odalardır⁷².

1.2.6. Aşevi İmaretleri

Beç şehrinde on bir yerde aşevi yemekhaneleri vardır. Gerçi Çelebi'ye göre cimri, eli sıkı ve hesapçı vilayeti olup yokluk ve kıtlık şehridir. Ama elbette her kral manastırlarının imaretlerinde buğday ve un çorbası pişip kiliselerde kalan rahip, papaz ve bazı yoksullara çorbalar dağıtılır. Bunların içinde İstifanı Kilisesi ve Kral sarayı imareti hepsinden mamur olup zengin ve yoksula, genç, yaşlı ve çocuklara ekmekleri boldur⁷³.

1.3. Seyahatnamedeki İnsan Betimlemeleri

1.3.1. Çasarın Tasviri

Henüz yirmi iki yaşında Nemse Çasarı olmuştur. Evliyanın tasvirine göre:

“Orta boylu ince belli o kadar şişman ve iri değil, o kadar zayıfta değil bir sakalsız oğlandır. Cenab-ı Hak bunu gerçi insan diye yaratmıştır ama başı Mevlevi külahı gibi yahut bal kabağı gibi uzun kellesi var, alını tahta gibi yassı ve kaşları kalın siyah ama arası gayet açık olup ügü kuşları (baykuş) gözü gibi yuvarlak aları gözlü, uzun siyah kirpikli, hacı tilki gibi uzun çehreli, oğlancık pabucu kadar büyük kulaklı, bir koruk kadar kırık yarım akçe tahtası gibi yahut mora patlıcanı kadar büyük kırmızı burunlu, burnunun deliklerine üçer parmak sığar, geniş burun deliklerinin içinden otuz yaşında yiğidin bıyığı kulları gibi bıyıkları çıkmış, dudağı bıyığına karışmış, karış marış olmuş siyah fos bıyığı var ki ta kulaklarına varmış ve dahi dudakları sanki şütürleb gibi deve dudaklı, ağzına bir somun sığar, dişleri de iri, beyaz deve dişleri var. Ne zamanki söze gelse hemen ağzından akan salyalarını bir çeşit havlı dokunmuş kırmızı makrameler ile ağzının suyunu silmededirler”⁷⁴.

Kıvrımlı saçlarını daima taramaktadır. “Ellerinin parmakları Lanka hıyarı kadar vardır. Bi-emrillahi te’ala bu çasarların hasib ü nesibleri cümle böyle bed çehreler imiş”⁷⁵. Bütün kiliselerinde, hanelerinde ve talar guruslarında kralı böyle çirkin çehre yazarlar. Çirkin görünüşlü olduğu için onunla öğünürler. O kadar acayip görünüşlü, çirkin yüzlü gulyabani gibi çehrelidir ki bu kralın yüzünü yakından ve açıktan insanlar veya diğer hayvanlar görseler büyülenmiş gibi tir tir titreyip donup kalırlar. O yüzden kralı hinto arabalar içinde gizleyip gezip dolaştırırlar⁷⁶.

⁷¹ Yücel Dağlı, *age*, s. 118.

⁷² Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 264.

⁷³ Yücel Dağlı, *age*, s. 247.

⁷⁴ Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 259.

⁷⁵ Yücel Dağlı, *age*, s. 116.

⁷⁶ Seyit Ali Kahraman, *age*, s. 260.

“Amma ol kadar necib ü reşid ve tiz-fehm ve müdrik ve zi-akldır kim güya akl-ı Arasto'dur ve cemi'i müşavere ve turvinlerde bunun sözünden akilane müşavere sözü edememişlerdir. Ve re'aya-perver ve bir müdebbir ve hünerver ekfendir. Lakin sözünü dan dan söyler bir bed kaba avazlıdır”⁷⁷.

Başına diğer kefereler gibi siyah eflatuniye şapkası takar. Bazı zaman yine o büyüklükte yeşil kırmızı, sarı ve mavi keçeden türlü türlü şapka giyer ama üstünde cevahirli sorguç giysiler vardır. Ve şapka etrafında fındıktan iri beyaz inciler vardır ve püskülleri tamamen incidir. Boğazında beyaz tülbent makramalar sarıdır. Gömleğinin iki karış yakası bir çeşit çatma işleme nakışlı yakadır ki sanki büyükelçidir ama üstünde esvabı, rokласı ve dolaması tamamen siyah, papazların giydikleri softur. Ve kuşağı papaz kuşağı gibi ipten zünnardır. Ama boğazında asılı bir elmastan bir kuzu şekli var kırk kırat gelir⁷⁸.

1.3.2. Genç ve Yaşlıların Yüz Renkleri

Beç şehrinin havasının güzelliğinden bütün halkı kafurı beyazdır ve uzuvları gayetle düzgün, birbirlerine uygun ve kulak memesi gibi yumuşak olup gümüş tenli bir alay Alman mahubları var ki aşırı beyazlıklarından çoğu sarı benizlidirler ama bir pislikleri var ki anlatılmaz bu diyarın gençleri sidikle yüzlerini gözlerini yıkarlar onun için bu diyar kefereleri ve gençleri sayıya yakın beyazsı sarı benizlidirler. Sidikle yüzlerini yıkadıklarından vücutları gayet yumuşak olur⁷⁹.

1.3.3. Kadınların Tasviri

Nemse kadınları da erkekleri gibi üzerlerine siyah ve renk renk çukadan yensiz işlemeli rokla giyerler, ama içlerine diba, şib, zerbaf, çeşit çeşit değerli kumaşlardan altın işlemeli ve çerkab fistan giyerler. Ancak diğer kâfiristan kadınlarının fistanları gibi daracık ve kısa değildir. Bütün etekleri yere birer arşın sürülüp Mevlevi dervişlerinin eteklik fistanları gibi boldur ve asla don giymezler. Hepsi renkli kubadi pabuç giyerler. Genellikle kuşakları cevahir ve murassadır⁸⁰.

“Lakin bakire şekilli olan kızlardan ma'ada kalim olan avretlerin cümle sineleri urvandır kim beyaz kar gibi berrak sineleri var. Lakin mezkûr olan fisdanlarını Macar ve Eflak ve Boğdan avretleri gibi kuşanmayup bellerinde birer kalbur çemberi gibi kalın kuşakları cümle bu avretleri kambur gösterüp bed kıyafetlerdir”⁸¹.

Beç'teki kadınlar başlarında beyaz tülbentten örme hayal işi çatma örme nakışlı takkeler üzerine cevahir ve incili istifanlı takke giyerler⁸².

“Amma hikmet-i huda bu diyar zenanelerinin memeleri Rum nisvarı emcekleri gibi tulum kadar memeli değildir. Cümle turunç kadar küçük emcekleri var, amma yine evlatlarının ziyadesiyle süd ile beslerler”. Nemsenin bütün kızları başı açık siyah saçları dağılmaması için misk kokulu beliklerinin üzerine her güzel bahtlı kızları gücüne göre saçları üzerine inci ile yahut Alman boncuğu ile bir çeşit sanatlı örülmüş halkaları saçlarının üzerinde altında kulaklarını kuşatır cevahirli halkalar takarlar. Bu kızların kadınlar gibi göğüsleri açık değildir ve üzerlerine rokla çekman giymeyip hemen sade rengârenk fistanlar giyerler⁸³.

⁷⁷ Yücel Dağlı, **age**, s. 116.

⁷⁸ Seyit Ali Kahraman, **age**, s.260.

⁷⁹ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 276.

⁸⁰ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 277.

⁸¹ Yücel Dağlı, **age**, s. 124.

⁸² Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 277.

⁸³ Yücel Dağlı, **age**, s. 124.

“Suyunun ve havasının tatlılığından bütün kadınları güzel yüzlü, hoş görünümlü, peri yüzlü, haddinden fazla güneş gibi parlak güzellik, hoşluk, tatlılık sahipleridir ki her davranışları, yürüyüşleri, duruşları, hareketleri konuşmaları insanı hayran eder. Ve her bir açılmamış çiçek gibi kızların çim çim dalga dalga olmuş saçlarını her belliği şeb-tardır. Benlerinin her birine Haşimi beni gibi bin kez Tatar müşkü değer. Ta bu kadar güzel kızları var”⁸⁴.

Evliya Çelebi, Beç'teki kadınların toplum içindeki konumlarını garip ve acayiplik olarak nitelendirdiği gözleminde şu şekilde anlatmaktadır:

“Kaçan yolda bir avrat giderken kral ol avrete rast gelse अगर at ile ise kral at başı çeküp andan avret geçer, eğer çasar piyade ise yine kral bir avrete rast gelirse el kavşurup durur. Avret kralı selamlayup kral dahi başından şapkasın çıkarup avrete ta'zim edüp avret güzer etdikden sonra kral geçer. Garib temaşadır. Bu diyarda ve gayri kâfiristanda söz avretin olup Meyrem Ana aşkına avrete ta'zim ü tekrim ederler”⁸⁵.

1.4. Evliya'nın Viyana'ya Övgüsü

Viyana hakkındaki seyahat anlatılarına bakıldığında Evliya Çelebi'nin betimlediği yabancı halkların sürekli olarak iyi yönlerinden bahsetmiş olması, aynı zamanda bu halkların olumlu taraflarının örnek alınmasını istemesindedir. Evliya Çelebi Viyana'yı anlatırken şu şekilde betimleme yapar;

“Bu şehrin her şeyi beğenilir ve meşhurdur, ama binlerce aferin tüm hekim, cerrah, kan alıcı, göz hekimi, nakkaş, saatçi, tüfenkçi ve çıkırkçılara, sokaklarının temizliğine, yöneticilerinin becerikliliğine, alışverişlerinde ölçü ve tartılarında hile yapmayıp yalan söylemediklerine, adaletlerine, halkının huzur içinde olup zulmetmediklerine, suyunun ve havasının hoşluğuna, mahbub ve mahbubesinin temizliğine, zarifliğine, başka bir kokulu ve renkli çeşitli çiçeklerine, bütün halkının herkes ile güzel geçinip gariplere dost olup gönül aldıklarına, vilayetlerinin her şeyden güven içinde olduğuna binlerce aşk olsun ki İslam diyarında böyle güvenlik, huzur ve adalet yoktur”⁸⁶.

Bu anlatılarda yukarıda belirttiğimiz üzere verilmek istenen ahlak dersi aslında sadece Evliya Çelebi ve Osmanlılara özgü bir durum değildir. Şöyle ki; XVI. yüzyılın tanınmış seyyahlarından biri olan Busbecq de seyahatnamesinde özellikle “Kapıkulu ordusu” hakkındaki övgülerini kendi kralına anlata anlata bitirememiştir⁸⁷.

SONUÇ

Evliya Çelebi, on yedinci yüzyılda yaşamış ve yazdığı seyahatname sayesinde uluslararası şöhret kazanmış büyük bir Türk seyyahıdır. Kara Mehmet Paşa ile gittiği Viyana seyahatinde elde ettiği izlenimler üzerinden XVII. yüzyıl Viyana'sıyla ilgili siyasi, sosyal ve kültürel birçok alanda oldukça önemli bilgiler vermektedir.

⁸⁴ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 277.

⁸⁵ Yücel Dağlı, **age**, s. 124.

⁸⁶ Seyit Ali Kahraman, **age**, s. 247.

⁸⁷ Faroqhi, **age**, s. 214-215.

Bu dönem özelliklerine bakıldığında, Avrupalı birçok çağdaşı tarafından her ne kadar Osmanlı Devleti için karanlık bir çöküş tablosu oluşturulmaya çalışılmışsa da Evliya Çelebi açısından bakıldığında durum daha iyimser bir vaziyette olmuştur.

Dönemin diplomatik yapısına uygun olarak Evliya Çelebi, Nemse Çasarından oldukça abartılı ifadeler ile bahsederek, *çirkin bir kefere* olduğunu belirtip alaycı ve iğneleyici bir üslupla tasvirini yapmaktadır. Bilindiği üzere elçilik heyeti ile Viyana'ya giden Evliya Çelebi, sözkonusu dönemin şartlarına ve diplomatik yaklaşımlarına uygun olarak karşısında yer alan devleti hiçbir zaman eşit haklara haiz muhatap dahi kabul etmemiştir.

Sonuç olarak Evliya Çelebi, Viyana ile ilgili izlenimlerini aktarırken son derece tarafsız davranmıştır. Gezdiği yerlerden derlediği bilgileri ve gözlemlerini bir araya getirdiği Seyahatname'sinde sade bir dil kullanmıştır. Gerçekçi bir gözle izlenen olaylar, yalın ve duru, zaman zaman da fantastik bir anlatım içinde, halkın anlayacağı şekilde yazılmış, yine halkın anlayacağı deyimler çokça kullanılmıştır. Ayrıca bütün görmüş ve gezmiş olduğu memleketler hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Eser bu yönden Türk Kültür Tarihi ve gezi edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olduğu gibi toplumbilim, coğrafya ve folklor açısından da yeri doldurulamaz bir eser mahiyetindedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Haluk, "Seyahatname'den Evliya Çelebi'ye", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 711, Mart 2011, s. 213-233.
- AKSOY, Mehmet-Servet İskit, **Evliya Çelebi Seyahatnamesinden En Güzel Seçmeler**, İskit Yayınları, İstanbul 1962
- ASİLTÜRK, Bâki, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", **Turkish Studies**, Volume 4/1-IWinter2009,s. 912,
www.turkishstudies.net/sayilar/sayi14/.../4.%20Baki%20Asilturk.pdf
- BABİNGER, Franz, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000
- BAYRAKTAR, Gülru, **Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü ile Evliya Çelebi'nin Viyana Notlarında İmgeler ve Önyargılar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- BAYSUN, M. Cavid, "Evliya Çelebi", **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C.4, İstanbul 1950, s. 400-412.
- CEBECİ, Dilaver, **Evliya Çelebi ve 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2009.
- ÇETİNDAG, Yusuf, **Evliya Çelebi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- DAĞLI, Yücel, S. A. Kahraman, R. Dankoff, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Yapı Kredi Yayınları, (7. Kitap), İstanbul 2003.
- DANKOFF, Robert, "An Evliya Çelebi Bibliography", www.bilkent.edu.tr/~tebsite/kaynaklar/evliya.pdf.
- DUMAN, Musa, "XVII. Yüzyıl Konuşma Dili Kaynağı Olarak Seyahatname", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2002, s. 125-133

- ERDURAN, Zeynep, **Evliya Çelebi Seyahatname'sine Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat ve Ticaret**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2006.
- ERKILIÇ, Cafer, **Evliya Çelebi (Hayatı, Sanatı, Eserleri)**, Varlık Yayınları, İstanbul 1954
- FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- GÖZAYDIN, Nevzat, "Evliya Çelebi'ye ve Eserine Batı Dünyasının İlk Bakışları", **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 711, Mart 2011, s. 246-252.
- GÜNER, İbrahim, Mustafa Ertürk, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (2. Baskı)**, Nobel Yayınları Ankara 2006
- İLGÜREL, Mücteba, "Evliya Çelebi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul 1995, s. 529-533.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yazılış Hikâyesi", **Çağın Sıradışı Yazarı Evliya Çelebi**, (Haz. Nuran Tezcan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 203-227
- KAHRAMAN, Seyit Ali, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (7 kitap) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- KREISER, Klaus, "Evliya Çelebi", **Ottoman Historians**, Harvard University Projects, <http://www.ottomanhistorians.com>
- MENGİ, Mine, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Birinci Cildinde Tahkiye", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2002, s. 197-208.
- ÖZBAY Muzaffer, **Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Anadolu Coğrafyasındaki Gayrimüslim Mabetleri**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
- SARI, Ceyhun, **Evliya Çelebi'de Muğla ve Antalya (Metin, Dizin)**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2010.
- ŞAVK, Ülkü Çelik, **Sorularla Evliya Çelebi**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basımevi, Ankara 2011.
- TEZCAN, Nuran, "Bir Üslup Ustası Olarak Evliya Çelebi", **Evliya Çelebi ve Seyahatname**, (Yay. Haz. Nuran Tezcan- Kadir Atlansoy), Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 2002, s. 231-243.
- Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, 10. Baskı, Ankara, 2005, s. 1744.